

Løven i Varde bys våben

Af

arkivar *Carl Lindberg Nielsen*, Viborg.

Vardes byvåben kendes fra Vardes segl. Af dette haves tre former. På de to ældste ses en leopard, medens det yngste viser en oprejst kronet løve. Forskellen mellem en løve og en leopard er ikke stor i våbenlæren, heraldiken. I middelalderen skelnede man oprindeligt ikke derimellem. Senere gjorde man den forskel, at leoparden vender hovedet ud mod beskueren, medens løvens hoved ses i profil.

Men er det nu et ganske tilfældigt mærke, Varde har fået som byvåben? Eller er der nogen forbindelse mellem løven eller leoparden og Vardes historie?

Dette spørgsmål hænger sammen med problemet, hvor gammel den ældste form for Vardes segl er.

Vardes ældste segl bærer omskriften:

SIGILLUM VILLANORUM IN WARWITH.

(Segl for borgerne i Varde).

Det næstældste har omskriften:

SIGILLUM VILLANORUM IN OPIDO WARWITH.
(Segl for borgerne i købstaden Varde).

Og endelig læser man på det yngste:

Warde bieis singneth mdxlvii.

Det yngste signet er altså dateret og stammer fra 1547. De to ældste bærer derimod intet årstal. Omskriften er ens, blot har det ene segl fået den lille, men meget betydningsfulde tilføjelse »in opido« (»i købstaden«). Dermed daterer det sig selv til tiden ca. 1442, da Varde fik sine første købstadprivilegier. Af stolthed og glæde over den kongelige bekræftelse på byens gamle købstadret har man kasseret det gamle signet og ladet et nyt fremstille, hvorpå det i omskriften fremhæves, at byen er en købstad. Tydeligt nok er det gamle signet brugt som mønster for det nye.

Det ældste segl er af arkivar *P. B. Grandjean* og Nationalmuseets direktør *Poul Nørlund* ud fra stilhistoriske synspunkter tidsfæstet til omkring år 1300.¹⁾ Det findes anvendt på et dokument fra det 14. århundrede i Statsarkivet i Lybeck.²⁾

Ingeniørarkitekt *Vilhelm Marstrand* har i et par småskrifter om Varde³⁾ gjort opmærksom på det påfaldende i, at Varde har en løve i sit segl, medens de fleste andre byer i deres segl afbilder en

1) *Poul Bredo Grandjean*: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Side 14.

2) *Sstds.* side 43.

3) *Vilhelm Marstrand*: „Varde“ 1942 og „Varde II“ 1943.

Vardes ældste segl ¹/₁. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 20 i).

bygning i byen (København f. eks. 3 tårne) eller søger at tolke byens navn (Hobro byvåben viser f. eks. en bro, Horsens en hest (hors)). Omkring 1300 finder Marstrand løven i seglet uforklarlig. Han slutter derfor, at det må være fremstillet med et ældre, nu forsvundet som forbillede, og dette allerældste signet skulle da stamme fra tiden omkring 1202, da hertug Vilhelm af Lyneborg, søn af Henrik *Løve*, fik Varde m. m. som medgift med Valdemar Sejrs søster Helene, og det skulle da være lyneborgernes *løve*, der er blevet Vardes byvåben.

Marstrand *kan* have ret heri. Hans løsning af spørgsmålet er i alt fald mulig. Men det må dog

indrømmes, at det er betænkeligt at operere med et segl, som man intet kender til, men som kun er en konstruktion. Endvidere er Marstrand ude af stand til at forklare, hvorfor man i Varde omkring 1300 skulle have kasseret byens gamle segl. Hertil kommer så, at der også kan gives en anden forklaring på Vardes løve.

Vardes ældste segl er ganske vist af sagkundska-ben henført til tiden omkring 1300. Men dette årstal må naturligvis ikke forstås altfor bogstaveligt. Der må regnes med en vis fejlgrænse. Marstrand regner således med en fejlgrænse på 30 år til begge sider. Der vil da intet være i vejen for at antage, at Vardes ældste segl er fra ca. 1340. Og i dette år skete der netop noget meget afgørende i Vardes historie, idet byen blev købt af Hertug *Valdemar* af Sønderjylland. Det var meget vel tænkeligt, at der med denne begivenhed fulgte tildelingen af et våben fra byens nye herre.

I det danske rigsvåben ses 3 løver. De sønderjydske hertuger, der udgjorde en sidelinie af det gamle danske kongehus, førte 2 af disse løver eller leoparder som våben. En sådan formindskelse af skjoldmærket er et hyppigt forekommende fænomen i middelalderen.⁴⁾ Det var da ikke utænkeligt, at det var hertug *Valdemar* af Sønderjylland, der ved en formindskelse af sit skjoldmærke havde givet Varde løven som våben, således at Vardes løve i virkeligheden var en af løverne fra Danmarks riges våben.

Spørgsmålet er altså kort dette: *Er det en dansk eller en tysk løve, Varde fører i sit våben?*

⁴⁾ *Poul Bredo Grandjean*: „Det danske Rigsvaaben“. 1926. Side 47.

Vardes næstældste segl 1/1. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 20 k).

Det bliver her nødvendigt at søge at afgøre, hvor gammelt det brev er, hvorpå Vardes ældste segl findes. Dette brev er trykt i »Hansisches Urkundenbuch« 3. bind (1882—86) side 86 og lyder oversat fra latin således:

Rådmænd og øvrige borgere i Varde hilser de hæderlige mænd og skønsomme herrer af Lybeck med alles frelser. Vi tilkendegiver for de danne-mænd, at *Niels Thorsen* og *Ture Grimsen*, som af en vis *Johannes kaldet Hund* er blevet udplyndret på havet, hvis skib er blevet opbrændt, og som holdes i fangenskab uden nogen skyld fra deres side, hvilket de erklærer med sandheds ord, er vore

medborgere. Derfor bønfaller vi de hæderlige dannemænd om, at de vil tage hensyn til retfærdigheden og bevæget ved tanken om den guddommelige gengældelse virksomt vil anvende deres indflydelse, for at de udplyndrede kan få deres bortførte gods tilbage og erstatning for det opbrændte skib og Ture sættes i frihed fra sit fangenskab, især fordi de bor under grevernes fogedi (*in exactione comitum sunt residentes*). Lønner derfor vil Gud give. Skrevet under vor bys segl påtrykt bagsiden.

Brevet er interessant i flere henseender.

For det første viser benævnelsen rådmænd (*consules*) tydeligt, at Varde var en købstad allerede i det 14. århundrede. Det, der skete i 1412, da Varde fik sine første privilegier, var altså blot en stadfæstelse af en gammel ret.

For det andet er det værd at lægge mærke til, at brevet er udstedt af »rådmænd og borgere«, ikke som byernes officielle dokumenter senere af »borgmestre, råd og menige borgere«. Brevet viser således et trin i udviklingen af byernes forfatning, hvor der endnu ingen borgmestre var, kun rådmænd. De første borgmestre i Danmark nævnes i Ribe og Roskilde 1349. Men meget hurtigt bredte stillingen sig til alle egne af landet, så at selv små flækker som Søborg omkring 1400 havde borgmestre. — Helt sikker på, at Varde manglede borgmestre, da brevet udstedtes, kan man dog ikke være, da der kendes eksempler på, at aktstykker er blevet udstedt i rådets navn alene uden nævnelse af borgmestre, selv hvor sådanne allerede fandtes.

Og for det tredje nævner brevet de to første bor-

gere i Varde, man kender, Niels Thorsen og Ture Grimsen.

Men der knytter sig også et problem til brevet, idet det er udateret. I »Hansisches Urkundenbuch«

Vardes yngste segl 1/1. (Efter P. B. Grandjean: „Danske Købstæders Segl indtil 1660“. 1937. Tavle 21 a).

bestemmes det til tiden ca. 1350, medens det i P. B. Grandjeans bog »Danske Købstæders Segl indtil 1660« efter en meddelelse fra Statsarkivet i Lybeck er henført til slutningen af det 14. århundrede.

Der er to holdepunkter for dateringen. Det ene er den i brevet omtalte *Johannes kaldet Hund*. Han må være den samme, som fra tiden 1346—48 kendes under navnet Jan den Hont (anførte værk side 51), og det er måske også ham, der 1358—59 kaldes Janne den Hond, Jans Sohn (samme værk side 203). Formentlig på grund af disse årstal er brevet angående Johannes Hund og borgerne fra Varde meget *omtrentligt* i »Hansisches Urkundenbuch« blevet dateret til ca. 1350.

Det andet holdepunkt er bemærkningen om, at de to Varde-borgere »bor under grevernes fogedi«. De omtalte grever må være de holstenske grever. I 1296 var Varde blevet solgt af de lyneborgske

hertuger til grev Gerhard den Blinde af Holsten, gift med Erik Glippings enke Agnes. Deres søn Johan den Milde solgte det i 1336 til den kullede greve (Gerhard den Store), hvis sønner 4 år efter, den 23. juni 1340, afhændede det til hertug Valdemar.⁵⁾ Senere er de holstenske grever atter blevet herrer over Varde, indtil dronning Margrethe endelig erhvervede det.

I 2 perioder har Varde altså stået under holstenske grever. Den ene periode strækker sig over årene 1296—1340. For den anden periodes vedkommende kender man hverken begyndelses- eller slutningsåret med *fuld* sikkerhed.

Da der i brevet udtrykkeligt står om de to borgere, at de »bor under *grevernes* fogedi«, må det være fra en tid, da der ikke var een holstensk greve, men flere som herrer over Varde. Det var tilfældet i tiden mellem grev Gerhards død den 1. april 1340 og den 23. juni samme år, da hans to sønner solgte Varde til hertug Valdemar af Slesvig. Hvis brevet er fra disse forårs måneder i 1340, kan Varde ikke have fået sit våben af hertug Valdemar. Det vil da sige, at det er muligt, det er en tysk løve, Varde har som sit våben.

Imidlertid er der grund til at tro, at brevet er noget yngre. Det bliver derfor nødvendigt at undersøge, hvornår omtrent greverne atter er kommet i besiddelse af Varde.

Man har hidtil gået ud fra, at det var ved den slesvigske hertugslægts uddøen i 1375, Varde atter

⁵⁾ „Scriptores rerum Danicarum“ 7. bind 1792. Side 321. P. Hasse: „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden“ 3. bind. 1896. Side 638-39.

tilfaldt de holstenske grever.⁶⁾ Men det kan ikke være rigtigt.

I 1368 brød modvillien mod Valdemar Atterdag ud i lys lue. De holstenske grever, den sønderjydske hertug, Hansestæderne, Sverrig og Meklenborg forenede sig med misfornøjede danske adelsmænd, deriblandt drosten *Claus Limbek*, og kong Valdemar måtte forlade land og rige. I Jylland trængte holstenerne frem til Aalborg. Det åbne land faldt straks i deres hænder, medens de havde mere eller mindre held med sig ved stormen på de faste kongelige slotte. Ribe sluttede sig, rimeligvis med det gode, til greverne, og Claus Limbek blev høvedsmand på Riberhus. Den 6. juli 1368 pantsatte han sammen med sine 2 sønner *Hennike* og *Ulf Limbek* tolden i Ribe til borgeren Henrik Andersen. Han skulle oppebære den i 4 år, og Limbek'erne forpligtede sig til ikke at opgive slottet med byen til nogen anden, før gælden var betalt. Og endvidere forpligtede de sig til at virke for, at det ikke skulle være nogen købmand tilladt at udføre nogen som helst vare fra Ringkjøbing havn og heller ikke fra Varde, »så snart nævnte Varde by er løskøbt og kommet tilbage til Riberhuses fogedi« (quam cito dicta villa Warwith redempta redierit ad advocatiam castri Ripensis).⁷⁾

Det anvendte udtryk, »så snart nævnte Varde by er løskøbt«, viser, at Varde på den tid har været pantsat. Det er der ikke noget overraskende i. Hertug Valdemars søn *Henrik*, der i 1361 havde afløst

⁶⁾ *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249
Carl Lindberg Nielsen: „Varde Bys Historie“ 1942. Side 12.

⁷⁾ „Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkundensammlung“ 2. bind. 1842—58. Side 493

sin fader, var i en stadig pengeforlegenhed og måtte gennem årene gribe til større eller mindre pantsættelser. Varde har altså skiftet herre i tiden mellem 1340 og 1368. Desværre siges der ikke i brevet fra 1368, hvem Varde skulle indløses fra. Men da Varde vitterligt under dronning *Margrethe* var pantsat til de holstenske grever, kan der næppe være tvivl om, at det var dem, hertug Henrik havde pantsat Varde til, og at Limbek'erne regnede med, at de ved at betale pantessummen til greverne kunne drage Varde ind under Riberhus.

I 1370 sluttede Danmark fred med Hansestæderne, i 1373 med greverne.

Hennike Limbek havde i 1388 fogediet over Varde syssel, formodentlig under de holstenske grever.⁸⁾ Thi disse synes først i 1395 at være blevet afløst. I en gammel registratur over brevene på Kalundborg slot (datidens rigsarkiv) nævnes bl. a.:

»Hertugh Gerdz breff aff Jwmland, som greffwe war i Holsten oc Stormaren, greffwe Clawes, greffwe Albrecht oc greffwe Henrick alle theres breff, met huilketh the kennes, at Warde oc Wardesysel er them afløst aff d. M. [dronning *Margrethe*] oc antworde henne thet ighen och melæ alle the breffwe døthe at bliffwe, som fynnes kwnne ludendes paa for^{ne} leen, som the eller theres arffwinge haffwe. Datum mcccxxv.⁹⁾

Årstallet er åbenbart forkert. Gert blev først hertug 1386. Og den Claus, der også nævnes, døde

8) „Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis“ 3/4 1388 (nr. 3638). *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 246 og 249.

9) „De ældste danske Archivregistreturer“ 1. bind. 1854. Side 7.

1397. Dokumentet må altså være fra tiden mellem 1386 og 1397. Det er da meget rimeligt at tro, at det er fra 1395.¹⁰⁾

Pengene til Vardes indløsning har *Hennike Limbek* vistnok forstrakt dronningen med. Han beholdt slottet i Varde og Varde syssel i pant for 8000 mark lybsk, som dronningen dog tilbagebetalte ham allerede 4 år efter, hvorefter Hennike Limbek måtte anerkende, at det ikke mere var som pant, han besad Varde, men kun »til troer hånd«, det vil sige som opsigeligt len, der skulle leveres tilbage, når det forlangtes.¹¹⁾

Resultatet af denne undersøgelse bliver altså, at de holstenske grever har været herrer over Varde i det mindste fra 1368 til 1395. Det omtalte udatede brev kan da også være fra denne periode, og der er en enkelt bemærkning i brevet, der gør det sandsynligt, at det netop er tilfældet.

Det er den kraftige omtale af, at de to Vardeborgere boede under grevernes fogedi. Netop i tiden mellem 1368 og 1370 kunne det være af betydning over for Lybeckerne at fremhæve, at Varde hørte under greverne. Greverne og Hansestaden Lybeck var da nøje forbundne og i krig med Danmark. Nogle jydsk byer var kommet under greverne, andre ikke. For at komme de to Vardensere til hjælp påberåber rådet i Varde sig, at Varde står under den tyske værnemagts beskyttelse, hvis man vil udtrykke sig i moderne vendinger.

¹⁰⁾ *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249 „Fra Ribe Amt“ 1910. Side 112.

¹¹⁾ *Kinch*: „Ribe Bys Historie og Beskrivelse“ 1. bind. 1869. Side 249—250. „Orion“ 1. bind. 1839. Side 150.

Står det fast, at brevet er fra tiden 1368—70, vil det sige, at Vardes ældste segl meget vel kan være fra ca. 1340. Der er da *en Mulighed, måske en vis sandsynlighed* — om end det ikke kan bevises — *for, at Varde har fået sin løve af hertug Valdemar af Slesvig, og at det er en af løverne fra Danmarks riges våben.*
